

Pavla Plachá

Solidarita i agitace. Příslušnice československé komunistické elity v Ravensbrücku

Úvodem

Perzekuce obyvatelstva českých zemí v období nacistické okupace se vzhledem ke své ideologické, politické a rasové motivaci dotkla celé společnosti a zasahovala takřka všechny její vrstvy. Při pronásledování a zacházení s perzekvovanými osobami nacistický režim nerozlišoval mezi pohlavím, oběťmi se stávali muži i ženy. Ani mužské a ženské koncentrační tábory, kam mimo jiné nacisté nežádoucí osoby soustředili, se svou strukturou od sebe téměř nelišily. V praxi však měly ženské koncentrační tábory svá specifika.¹

Na jaře 1939 zřídili nacisté z důvodu nedostatečné kapacity dosavadních internačních zařízení pro ženy koncentrační tábor v Ravensbrücku, který se stal největším ženským táborem na německém území.² Národnostně nejpočetnější vězeňskou skupinu zde zpočátku tvořily Němky a Rakušanky, podle vězeňských kategorií byly nejvíce zastoupeny příslušnice náboženské společnosti Svědkové Jehovovi a takzvané asociálky.³ K prvním politickým vězeňkyním patřily v Ravensbrücku nejprve německé bojovnice proti nacionálnímu socialismu, hlavně komunistky a sociální demokratky. Již na jaře 1939 se mezi ně dostalo také několik žen z okupovaného Československa.⁴

1 Organizačním rozdílem byla například přítomnost ženského dozorcího personálu v ženských táborech, ovšem pouze na nižších pozicích uvnitř tábora, případně jako dohled nad skupinami vězeňkyň, které odcházely pracovat mimo tábor. Srov. ERPEL, Simone: *Im Gefolge der SS: Aufseherinnen des Frauen-KZ Ravensbrück*. Metropol, Berlin 2011, s. 23. Stejně zacházení s ženami jako s muži mělo v praxi za následek genderově odlišné problémy. Ženy, jak vyplývá z osobních svědectví, vnímaly stejnou situaci jinak než muži (např. tělesné tresty, fyzicky náročnou „mužskou“ práci, prostituci, střihání vlasů, tělesnou proměnu následkem strádání, vynucenou nahotu, nedostatečnou hygienu, odloučení od dětí nebo strach ze ztráty plodnosti vlivem podmínek věznění a podobně). Srov. například RÜBENER, Florian: *Frauen in Konzentrationslagern. Eine geschlechtsspezifische Studie zu Überlebensstrategien und Alltag*. Diplomica, Hamburg 2013.

2 Mezi „předchůdce“ Ravensbrücku patřil od podzimu 1933 Frauen-Schutzhaftlager (ženský tábor ochranné vazby) Moringen, jehož vězeňkyně byly na dobu od prosince 1937 do března 1938 přemístěny do nově vytvořeného Ženského koncentračního tábora Lichtenburg, který byl do vzniku Ravensbrücku centrálním ženským koncentračním táborem v Německu. Srov. STREBEL, Bernhard: *Das KZ-Ravensbrück. Geschichte eines Lagerkomplexes*. Ferdinand Schöningh, Paderborn 2003, s. 37–41.

3 Do takto označené kategorie nacisté zařazovali hlavně ženy z okraje společnosti, „práce se štítící“, pohlavně nemocné či prostitutky. Černý trojúhelník „asociálů“ nosily také Romky, jejichž pronásledování mělo rasovou motivaci.

4 V praxi probíhala internace politických vězňů uvalením ochranné vazby (Schutzhaft) na danou oso-

S vypuknutím války se kategorie politických vězeňkyň značně rozšířila. Byly do ní zařazovány nejen ideové oponentky a aktivní odbojařky⁵, ale také ženy internované za nejrůznější protinacistické projevy, poslech zakázaného rozhlasu, přechovávání stíhaných osob, pomocnice partyzánů atp. K tzv. politickým se řadily též oběti plošných i cílených odvetných opatření (v případě Československa ženy z Lidic a ženy internované jako příbuzné domácích a zahraničních odbojových pracovníků a vojáků). Červený trojúhelník dostávaly také ženy uvězněné za „styk s cizincem“ nebo za přečin proti válečnému hospodářství. Valná většina žen z českých zemí byla české národnosti,⁶ vězněny tu byly také československé Němky, případně příslušnice jiných prvorepublikových národnostních menšin. Židovky byly, stejně jako v jiných táborech, z rasových důvodů vyčleněny v jednotlivých vězeňských kategoriích jako zvláštní skupina a vystaveny zesílenému fyzickému i psychickému útlaku.

Společenství českých, respektive československých politických vězeňkyň v Ravensbrücku se proměňovalo v závislosti na okupační a perzekuční politice a bylo, vzhledem k výše uvedenému, též vnitřně sociálně, generačně, světonázorově, národnostně i jinak velmi diferencované.

Jedním z faktorů, na jehož základě lze rozlišit určité skupiny v rámci tohoto společenství, představuje politika. Rozdílné názory nežádoucí vyvolávaly mezi vězeňkyněmi dle dochovaných svědectví kontroverzi, a jsou i reflektovaným tématem. Navíc samotný prožitek věznění v koncentračním táboře měl na řadu žen formativní účinek ve smyslu uvědomění si nebo dotvoření vlastních postojů a názorů. V této studii se zaměřím na komunistky, které vzhledem ke své vyhraněné ideologii představovaly ve vězeňském společenství středobod politických neshod a zároveň svými postoji jiným ženám nabízely možnost, jak se s krizovou situací, v níž se ocitly, vyrovnat. V rámci této skupiny se pak soustředím na členky komunistické strany, které se veřejně politicky angažovaly již před válkou, a také na ty, jejichž život ravenbrücká zkušenost ovlivnila a nasměrovala, případně nastartovala jejich pracovní či politickou kariéru po osvobození. Zároveň se pokusím na základě vzpomínek analyzovat působení těchto žen v rámci společenství českých vězeňkyň v Ravensbrücku.

bu Gestapem. Tento způsob umožňoval režimu internovat politicky nežádoucí jedince bez řádného soudního rozhodnutí. Ochranná vazba se uplatňovala i v případě osob sice soudně stíhaných, ale soudem osvobozených, i těch, jejichž trest v káznici či policejní věznici uplynul. K průběhu trestního a soudního řízení proti soudně stíhaným osobám české národnosti srov. VAŠEK, František: Postavení českých internovaných ve věznicích a káznicích během nacistické okupace. In: Kol. autorů: „Nepřichází-li práce k Tobě“. *Různé podoby nucené práce ve studii a dokumentech*. Česko-německý fond budoucnosti – Kancelář pro oběti nacismu, Praha 2003, s. 69–72.

- 5 Pokud jde o ženy z našeho území, šlo vedle komunistek o příslušnice tzv. občanského (tedy nekomunistického) odboje: spolupracovnice odbojových organizací Obrana národa, Politické ústředí, Petiční výbor Věrní zůstaneme, tedy zejména pracovnice z okruhu Dělnické akademie, YWCA (Young Women's Christian Association – Křesťanské sdružení mladých žen), bývalé členky národně socialistické strany a strany sociálně demokratické, členky Ženské národní rady a různých dalších odbojových skupin.
- 6 V souvislosti s proměnou koncentračních táborů v mezinárodní společenství po vypuknutí války byli vězni navíc označováni zkratkou pro národnost, respektive rasovou příslušnost. V případě žen z českých zemí šlo hlavně o Češky, označené písmenem T (Tschechin), Židovky, označené J (Jüdin) a sudetské Němky, vedené v táborové evidenci jako příslušnice Německé říše pod zkratkou DR (Deutsches Reich).

Pavla Plachá

Počty versus význam

Prakticky dosud jedinou samostatnou českou knižní publikací o Ravensbrücku je sborník s názvem *Ravensbrück*, který vyšel poprvé v roce 1960 v nakladatelství Naše vojsko.⁷ Jeho autorkami je osm bývalých vězeňkyň, které byly všechny členkami komunistické strany. O komunistkách v Ravensbrücku máme proto ve srovnání s ostatními názorovými skupinami zdaleka nejvíc informací. Tento „dostatek“ je však spojen s problémem ideologizace tématu a s ním ruku v ruce jdoucím cíleným zkreslováním táborové reality. Tato jinak velmi cenná kolektivní reflexe tématu je vzhledem k době svého vzniku a tehdejší oficiální snaze „pasovat“ komunisty na hlavní nositele protinacistického odboje ideologicky značně zatížena.⁸

Konkrétní počet členek komunistické strany vězňených v Ravensbrücku se však z této publikace nedozvíme. Jejich podíl je zde vyjádřen velmi vágně poměrem k počtu členek jiných politických stran, kterých však bylo mnohem méně než komunistek.⁹

Přesnější představu o zastoupení komunistek mezi vězňenými Češkami můžeme získat, vyjdeme-li z celkového počtu žen s českou národností ve všech vězeňských kategoriích, který se odhaduje na 1400.¹⁰ Členek Komunistické strany Československa (KSČ) mezi nimi bylo 127, tedy asi 9 %.¹¹ Pokud bychom do celkového počtu započítali i české Židovky a Romky, dostaneme se u komunistek ke čtyřem procentům.¹² I když se jedná o čísla orientační, zaostává početní podíl komunistek daleko za jejich zásadním vlivem na vytváření obrazu českých žen v Ravensbrücku v naší kolektivní paměti.

7 Druhé mírně upravené vydání následovalo v roce 1963. Autorský kolektiv tvořily Dagmar Hájková, Božena Holečková, Hana Housková, Vlasta Kladivová, Lída Krutinová (Božena Bařková), Miroslava Berdychová a Marina Křížová. Autorem kapitoly o mužském táboře je Jindřich Veselý (1906–1964), poválečný člen ÚV KSČ, v letech 1948–1950 velitel Státní bezpečnosti, později ředitel Ústavu dějin KSČ. Srov. HÁJKOVÁ, Dagmar – HOLEČKOVÁ, Božena a kol.: *Ravensbrück. Naše vojsko*, Praha 1960.

8 Nápadné je době vzniku poplatné „černobílé“ vidění světa („my“ a „ti, kteří stojí proti nám“), umocněné i zvolenou perspektivou vyprávění („wir-forma“), kdy čtenářům vyprávějí o táboře *česká děvčata a ženy z Ravensbrücku*. Srov. tamtéž, s. 8.

9 Tamtéž, s. 176.

10 STREBEL, Bernhard: *Das KZ-Ravensbrück. Geschichte eines Lagerkomplexes*, s. 146. V české historiografii se objevují vyšší čísla, což je způsobeno započítáváním židovských a romských vězeňkyň.

11 Vycházím ze svých výpočtů, provedených na základě dvou nedatovaných abecedních seznamů ravenbrückých vězeňkyň, který sestavily členky ravenbrückého vězeňského výboru. Za jeho zapůjčení děkuji Miroslavě Langhamerové z Památníku Terezín. Seznamy obsahují kromě jmen a roků narození také údaje o důvodu věznění (u komunistek poznámka „KSČ“). Některé aktivní komunistky jsou též jmenovány ve výše zmíněné publikaci *Ravensbrück*. Součtem a porovnáním těchto údajů se dostáváme k číslu 127. Toto číslo je jen orientační (seznamy zahrnují pravděpodobně kromě předválečných členek strany i některé ženy s komunismem sympatizující a naopak v nich může některá tehdejší členka strany chybět).

12 Databáze českých vězňů koncentračního tábora Ravensbrück, sestavovaná Miroslavou Langhamerovou z Památníku Terezín, která započítává též české Židovky a Romky, ženy s Volkslistou (tedy zapsané do „německého národního soupisu“ – Deutsche Volksliste, DVL) a jině původem z Československa (kromě Židovek ze Slovenska a Podkarpatské Rusi), obsahuje záznamy k téměř 3200 ženám. Srov. <http://www.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/ravensbruck/> (citováno k 16. 3. 2017). Dále jen Databáze PT.

Solidarita

Komunistky, uvyklé stranické disciplíně a často s osobní zkušeností z organizovaných aktivit namířených proti režimu první republiky, tvořily v ravensbrücké táborové společnosti poměrně soudržnou jednotku. Právě příslušnost k nějaké kompaktní skupině měla pro kvalitu života jednotlivce v koncentračním táboře velký význam.¹³ Komunistky mohly především uvnitř národnostních skupin navazovat na předválečnou síť kontaktů a vazeb. Vytvářel se tím dobrý základ pro uplatňování vzájemné pomoci a solidarity.

Do jaké míry se tato pomoc uskutečňovala i mimo rámec jejich skupiny, nelze objektivně posoudit. Možnost pomáhat druhým v prostředí koncentračního tábora byla velmi omezená. Nabízela se prakticky jen v případech, kdy někdo disponoval funkcí ve vězeňské samosprávě, avšak i tehdy bylo takové jednání spojeno s nutným překonáním vlastního pudu sebezáchovy a strachu z trestu, který by následoval v případě odhalení. K tomu je třeba brát v úvahu i vnitřní konflikt, komu pomoc poskytnout.¹⁴ Pokud jde přímo o komunistky, existují svědectví jak o solidaritě omezující se pouze na členky strany či jejich sympatizantky, tak i o projevech solidarity vůči jiným, světonázorově jinde zakotveným nebo v tomto směru nevyhraněným ženám. Jako trefný se vzhledem k výše uvedenému zdá být výrok v Ravensbrücku vězněné vídeňské Češky Irmy Trksak: *Soudružky* (všech národností – pozn. aut.) *určitě pomáhaly stovkám jiných. Určitě. Když byl někdo v nouzi nebo v obrožení života. Myslím si ale, že pokud byla možnost volby, pomohlo se spíš soudružce.*¹⁵ Výstižnost tohoto vyjádření ostatně potvrdily na více místech samy autorky českého sborníku o Ravensbrücku: *Do ordinace* (vězeňské nemocnice – pozn. aut.) *přicházely ženy, které bylo třeba zachraňovat před transporty, před těžkou prací venku nebo prostě před zhroutilím. Přicházely naše starušky* (staré ženy, babičky – pozn. aut.), *hlavně lidické, jugoslávské partyzáanky, vyčerpané francouzské soudružky [...].*¹⁶ A na jiném místě: *Nejvíce starostí dělaly všem ženám transporty smrti. [...] Zástupkyně všech*

- 13 Typickým příkladem jsou kromě komunistek jehovistky nebo ruské zajatky. Srov. STREBEL, Bernhard: Die „Lagergesellschaft“. Aspekte der Häftlingshierarchie und Gruppenbildung in Ravensbrück. In: FÜLLBERG-STOLBERG, Claus – JUNG, Martina (eds.): *Frauen in Konzentrationslagern: Bergen-Belsen, Ravensbrück*. Edition Temmen, Bremen 1994, s. 83.
- 14 Srov. kapitola „Sabotage ist wie Wein“ – Selbstbehauptung, Solidarität und Widerstand. In: STREBEL, Bernhard: *Das KZ-Ravensbrück. Geschichte eines Lagerkomplexes*, s. 533–534.
- 15 Citováno podle MAYHOFER, Hemma: „Bis zum letzten Atemzug werde ich versuchen dagegen anzukämpfen!“ Irma Trksak – Ein Lebensweg des Widerstehens. DÖW-Jahrbuch 2005. Schwerpunkt Frauen in Widerstand und Verfolgung, Wien 2005, s. 167 (přeložila autorka). Irma Trksak (1917–?) pocházela z dělnické rodiny, která přišla do Vídně před první světovou válkou ze Slovenska. Navštěvovala české školy a byla členkou Dělnické tělovýchovné jednoty (DTJ). Po maturitě na českém reálném gymnáziu Komenského ve Vídni absolvovala v roce 1937 abiturientský kurz na učitelském ústavu v Praze. Poté pracovala jako učitelka na české obecné škole (Volksschule) ve Vídni a učila slovenštinu v jazykové škole. Ve Vídni se zapojila do odboje v rámci skupiny mladých levicově orientovaných vídeňských Čechů. Zatčena byla po odhalení skupiny Gestapem v září 1941. Do Ravensbrücku přijela s osmi kolegyněmi z odboje v říjnu 1942. Po válce se vrátila do Vídně a aktivně působila v rámci Lagergemeinschaft Ravensbrück. Srov. PLACHÁ, Pavla: Z Vídně do Ravensbrücku. Příslušnice české menšiny ve Vídni deportované do koncentračního tábora Ravensbrück. *Securitas Imperii*, 2015, č. 27, s. 44–61.
- 16 HÁJKOVÁ, Dagmar – HOLEČKOVÁ, Božena a kol.: *Ravensbrück*, s. 46.

Pavla Plachá

národů (rozuměj komunistky – pozn. aut.) *přišly se svými požadavky zachránit své zasloužilé ženy*.¹⁷

V českých vzpomínkách bývalých vězeňkyň¹⁸ se o pomoci a solidaritě píše často v souvislosti s vězeňskou nemocnicí, tzv. revírem. Ten představoval v rámci tábora zvláštní svět. Pracovat zde znamenalo být v zimě ve vytápěných místnostech, mít lepší ubytování (zpočátku přímo na revíru, později na „lepší“ bloku) a dostatek teplé vody na mytí, možnost stravovat se v „revírní“ jídelně, odpadala také povinnost stát dlouhé apely¹⁹. Na druhou stranu šlo o práci psychicky značně náročnou. Z československých komunistek byla první, jež práci na revíru získala, Ilse Machová²⁰. Měla německou národnost, pocházela z Liberce. Jejím otcem byl komunistický politik Karel Kreibich²¹. V době věznění už byla zkušenou politickou aktivistkou. Před válkou pracovala v karlínském sekretariátu strany. Do Ravensbrücku byla deportovaná v březnu 1940. K práci na revíru jí zřejmě pomohla znalost němčiny, která byla její mateřštinou. Machová pracovala v revírní písárně a procházely jí rukama seznamy vězeňkyň s uvedenou příčinou věznění. Mohla tak snadno vytipovat nově příchozí komunistky, případně jiné vězeňkyň a navázat s nimi spojení. Těm se pak pomáhalo například při zařazení na práci.²² V táboře patřila Machová k předním československým komunistkám. Po válce byla zaměstnaná na ústředním výboru (ÚV) KSČ a na ministerstvu vnitra a angažovala se ve vedení svazů politických vězňů.

Více Češek začalo pracovat na revíru až v době jeho rozšíření roku 1942. Po reorganizaci nemocnice v roce 1943 tam mohly být jako lékařky zaměstnány také vězeňkyň.²³ Mezi několika Češkami, většinou komunistkami,²⁴ které tam pracovaly, byla také Zdeňka Nedvědová, původním povoláním dětská lékařka a členka KSČ. Její jméno se objevuje v mnoha českých vzpomínkách na Ravensbrück. Tehdy pětatřicetiletá žena, která vyrůstala v rodině univerzitního profesora (jejím otcem byl Zdeněk Nejedlý²⁵), byla do tohoto tábora deportována z Osvětimi-Březinky v srpnu 1943 a po běžné

17 Tamtéž, s. 163.

18 I v případě vzpomínek je naše poznání limitováno, neboť jejich autorkami jsou téměř výhradně bývalé politické vězeňkyň. Méně vzpomínek pak máme od židovských a romských vězeňkyň či od jehovistek. O dalších skupinách žen se dozvídáme jen zprostředkovaně.

19 Pravidelné nástupy vězeňkyň za účelem sčítání, trestu apod., které často trvaly i několik hodin.

20 Ženy bez poznámek mají v závěru studie vlastní medailonky.

21 Karel Kreibich (1883–1966), sudetoněmecký politik, původně člen sociálně demokratické strany, od roku 1921 člen KSČ, od roku 1935 senátor Národního shromáždění. Za války byl v emigraci ve Velké Británii, kde se stal členem Státní rady československé. Počátkem 50. let československý velvyslanec v Moskvě.

22 HÁJKOVÁ, Dagmar – HOLEČKOVÁ, Božena a kol.: *Ravensbrück*, s. 148. Machová údajně pomohla získat práci na revíru mimo jiné i Mileně Jesenské. Viz dále.

23 Srov. STREBEL, Bernhard: *Das KZ-Ravensbrück. Geschichte eines Lagerkomplexes*, s. 251.

24 Z nekomunistek tam pracovala například MUDr. Olga Löwenbachová (1898–1975), rozená Drtinová, sestra blízkého spolupracovníka Edvarda Beneše Prokopa Drtiny (1900–1980), který uprchl do exilu v prosinci 1939. Její manžel Josef a dcera Sylva byli za války též v Londýně. Srov. SOUČKOVÁ, Sylva: *Psáno osudem a politikou*. Academia, Praha 2002.

25 Zdeněk Nejedlý (1878–1962), marxistický historik a muzikolog. Za druhé světové války pobýval v Sovětském svazu, kde vstoupil do KSČ. Od roku 1945 zastával významné politické funkce, mimo jiné působil jako ministr v několika československých vládách.

třítýdenní karanténě přišla na práci do infekčního oddělení, později na ambulanci. Táborovému lékaři, SS-Obersturmführerovi Percy Treitemu²⁶, asistovala při operacích. Při své práci chodila také do jednotlivých vězeňských ubikací (bloků) a požívala jako lékařka mezi ostatními vězeňkyněmi přirozenou autoritu, byla známá nejen mezi Čěškami. Vzhledem ke své pozici mohla do určité míry ovlivňovat, kdo a jakým způsobem bude ošetřen. Sama vzpomínala na svou práci na revíru jako na psychicky velmi náročnou činnost, při níž byla neustále „jednou nohou v bunkru“ (táborovém vězení), a zaměstnankyně revíru označila za „příkladně organizovanou sabotážní skupinu“.²⁷ Nedlouho po válce popsala v nezveřejněné zprávě dilemata, která jí práce na revíru jako lékařce přinášela: *Jak vybrat 30 z 500 žen hlásících se nemocnými, jak vybrat 5 ze 70 tuberkulosních, jež bylo možno poslat na pneumotorax a tím snad zachránit, jak vybrat ze 100 nemocných skurnitým tyfem v krizi 3, pro které jsem měla toho dne kardiotonika?*²⁸ Později se o těchto vnitřních pochybnostech už sama nezmiňovala. Nedočteme se o nich ani v oficiální verzi historie tábora, zprostředkované zmiňovanou publikací *Ravensbrück* v roce 1960 (na níž se jako odborná lektorka podílela), ani v jejích vlastních vzpomínkách z roku 1979.²⁹

Ačkoli je z vyjádření k tématu Ravensbrück ze vzpomínek Z. Nedvědové jasné patrné, že pro ni vždy byla primární její profese, po válce se politicky angažovala jako jedna z předních reprezentantek „ravensbrückých žen“.³⁰ Až pod vlivem pozdějších životních zkušeností zejména z konce 60. let, se ke svým politickým postojům v době věznění v Ravensbrücku vyslovila částečně kriticky.³¹

- 26 Doktor Percival Treite (1911–1947), po otci Angličan, po matce Němec. V roce 1933 vstoupil do SS a v roce 1937 do NSDAP. Habilitoval se v roce 1943 a nastoupil jako docent na Lékařské fakultě Universität Berlin. V dubnu téhož roku byl povolán k Waffen SS. Mimo jiné krátce pracoval v SS lazaretu v Praze. Jako specializovaný gynekolog byl v září 1943 služebně přidělen do Ravensbrücku. V roce 1947 byl v takzvaném prvním ravensbrückém procesu v Hamburku odsouzen k trestu smrti. Před jeho vykonáním spáchal sebevraždu. Z. Nedvědová v tomto procesu vystupovala jako svědkyně. Srov. STREBEL, Bernhard: *Das KZ-Ravensbrück. Geschichte eines Lagerkomplexes*, s. 244.
- 27 Srov. SCHINDLER-SAEFKOW, Bärbel: *Erinnerungen von Dr. Zdenka Nedwedová-Nejedlá*. In: *Jahrbuch für Forschungen zur Geschichte der Arbeiterbewegung*, 2003, roč. 2, č. 1, s. 98–127, konkrétně s. 108.
- 28 Srov. *Archiv Mahn- und Gedenkstätte Ravensbrück/Stiftung Brandenburgische Gedenkstätten* (dále jen MGR/SBG), sign. NL 97/2–2 (Pozůstalost Zdeňky Nedvědové), Nedvědová-Nejedlá, 1947 (blíže nedatováno), s. 1.
- 29 Vzpomínky Z. Nedvědové z roku 1979, uložené v pozůstalosti bývalé polské vězeňkyně a historičky Wandy Kiedrzyńské v rukopisném oddělení Národní knihovny ve Varšavě, vyšly v německém překladu SCHINDLER-SAEFKOW, Bärbel: *Erinnerungen von Dr. Zdenka Nedwedová-Nejedlá*, s. 98–127.
- 30 Kromě funkcí ve vězeňských svazech vypracovávala na vyžádání kadrové posudky na bývalé spolupovězkyňe. Připomínkala též citovanou publikaci *Ravensbrück*. Srov. *Archiv MGR/SBG*, sign. NL 97/2–2 (Pozůstalost Zdeňky Nedvědové). V 60. letech zastávala proreformní stanovisko. Společně s bývalými ravensbrückými spolupovězkyňkami Hanou Houskovou a Františkou Hrubou rozeslaly 25. srpna 1968 ravensbrückým výborům jednotlivých evropských zemí dopis, v němž protestovaly proti okupaci Československa, kterou označily za zradu, přihlásily se k socialismu a reformnímu vedení komunistické strany a žádaly o morální podporu. Následovalo vyloučení z KSČ i z Československého svazu protifašistických bojovníků. Srov. SCHULZ, Christa: *Hanka Housková*. Mahn- und Gedenkstätte Ravensbrück, Ravensbrück 1995, s. 34–40. Dále srov. SVAROVSKÁ, Anna: Proč musely odejít. *Tribuna*, 21. 10. 1970.
- 31 K vyjádření došlo ve vztahu k novinářce Mileně Jesenské (Krejcarové), s níž se setkala při práci na revíru a na jejíž léčbě v táboře se podílela: *Milena nevěřila, nevěřila [...] v socialistickou politiku SSSR. [...] Tato*

Pavla Plachá

Zdeňka Nedvěďová popsala ve svých vzpomínkách jednu velmi riskantní akci na záchranu Marie Zápotocké, manželky Antonína Zápotockého³². Zápotocká byla v Ravensbrücku vězněna od jara 1942. Vzhledem k vyššímu věku pracovala jako pleťářka. Počátkem roku 1945 měla být z rozhodnutí vedení tábora přesunuta do nedalekého Uckermarku, bývalého tábora pro mladistvé delikventky, kam byly v té době posílány staré a nemocné ženy z Ravensbrücku. Mezi vězeňkyněmi se vědělo, že tam dochází k organizovanému vraždění. O plánovaném zařazení všem komunistkám známé „mámy“ Zápotocké (a další komunistky Josefy Duškové³³) do tohoto tábora se dozvěděly prostřednictvím vězeňské policistky Věry Diskantové³⁴. Narychlo zorganizovaly přesun těchto dvou žen pod jmény zemřelých vězeňkyň na blok, kde vykonávala funkci starší blokové³⁵ Češka Vilma Locherová³⁶. Koncem dubna se pak Marie Zápotocká a Josefa Dušková znovu ocitly v ohrožení, když byly vězeňkyně vyháněny na pochod smrti. Z obavy, že by vzhledem ke svému věku pochod nepřežily, přemístily je spoluvězeňkyně na revír, kde zůstaly ukryté do osvobození. Záchraná akce v této podobě však byla mimořádná.³⁷ Stovkám žen (i českých) se takové kolegiality nedostalo (a ani v podmínkách tábora dostat nemohlo) a v této poslední fázi existence tábora zahynuly.

Politická „školení“

I v prostředí koncentračního tábora prováděly komunistky politická školení s cílem získat ostatní pro svou ideologii. Agitovaly většinou ženy se zkušenostmi ze stranické práce, ale věkově mladší. Z žen, které v KSČ zaujímaly před válkou významnější pozici, byla v Ravensbrücku vězněna mimo jiné Anna Křenová, jedna ze zakládajících čle-

tvrzení (o nesprávnosti politických stalinistických procesů 30. let – pozn. aut.) jsem tehdy považovala za propagandu proti SSSR, nyní už vím, že byla pravdivá. [...] Snad to tehdy byl u mě i nevědomelý pokus sebezáchovy. My nesměly ztratit víru v SSSR, jinak bychom snad propadly beznaději a zabýnuly. Archiv MGR/SBG, sign. NL 97/1-1 (Pozůstalost Zdeňky Nedvěďové), MUDr. Zdena Nedvěďová o Mileně Jesenské, 1972 (blíže nedatováno), s. 2.

32 Antonín Zápotocký (1884–1957), sociálnědemokratický politik, zakládající člen KSČ. V 30. letech působil v Rudých odborech. Za války vězněn v koncentračním táboře Sachsenhausen. Po válce zastával přední stranické i státní posty, mimo jiné byl předsedou vlády (1948–1953) a prezidentem ČSR (1953–1957).

33 Josefa Dušková, rozená Hůlková (1892–1971), byla vězněna za ilegální činnost v komunistickém odboji. Prošla věznicemi v Praze na Pankráci, Drážďanech, Berlíně a Lipsku. Do Ravensbrücku se dostala v červnu 1942. Srov. Databáze PT.

34 Táborová policie, mající za úkol dohlížet na „pořádek“ v táboře, byla v rámci vězeňské samosprávy zřízena v roce 1942. Komunistkám se do ní postupně podařilo „protlačit svoje lidi“. Kromě Věry Diskantové (1914–?) zastávala funkci táborové policistky také Vlasta Hanušová (1899–?).

35 Bloková – vězeňkyně mající v rámci vězeňské samosprávy na starosti jeden barák (blok).

36 Vilma Locherová (1901–?), manželka prvorepublikového právníka, diplomata a pravicového politika Karla Lochera (1893–1959), který byl za války v exilu v Londýně. Z tohoto důvodu byla zatčena (1. 7. 1942) a vězněna v Praze na Pankráci a v Terezíně, odkud byla v říjnu 1942 převezena do Ravensbrücku. Po válce odešla za manželem do emigrace. Srov. NA, Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna 1941–1951, k. 6758, sign. L 2204/3, Vilma Locherová.

37 Dopodrobna ji popisuje ve svých vzpomínkách Zdeňka Nedvěďová. Srov. SCHINDLER-SAEFKOW, Bärbel: *Erinnerungen von Dr. Zdenka Nedwedová-Nejedlá*, s. 118–119.

Solidarita i agitace

nů strany, organizátorka komunistických žen a členka ÚV KSČ (zvolena v roce 1931). Ve straně byla známá jako „máma Křenová“³⁸. V době deportace do Ravensbrücku jí bylo již 66 let. V táboře vážně onemocněla a to bylo údajně důvodem pro její dřívější propuštění³⁹ (vězněna byla v letech 1940–1942).

K předválečné stranické špičce patřila též členka ÚV KSČ (zvolena v letech 1925 a 1931) a poslankyně Národního shromáždění (pro volební období 1929–1935) Marie Čížinská (1891–1982). Tato spoluzakladatelka KSČ, zvaná mezi spolustraníky „Číža“, zkušená komunistická aktivistka především v oblasti odborového hnutí textilních dělníků, delegátka VI. kongresu Kominterny (1928) a absolventka pülročního studia na Mezinárodní leninské škole v Moskvě (1929), žila před válkou v Chocni a ve straně se angažovala na krajské úrovni. Dva dny po březnové německé okupaci zbytku Československa v roce 1939 byla zatčena a po týdnu propuštěna. Znovu byla zatčena Gestapem v roce 1940. Prošla věznicemi v Pardubicích, v Praze na Pankráci, v Terezíně, Drážďanech, Litoměřicích, znovu v Terezíně, ve Waldheimu, v Bayreuthu a v Berlíně.⁴⁰ Do Ravensbrücku přibyla transportem až v listopadu 1944. Zde se pak dočkala osvobození. Nejspíš kvůli pozdějšímu příchodu do Ravensbrücku nejsou o jejím životě v táboře podrobnější zprávy.⁴¹ Po pěti letech věznění se vrátila s podlomeným zdravím. Přesto se znovu pustila do stranické práce v pardubickém kraji a v roce 1946 byla na 8. sjezdu zvolena do ÚV KSČ. Poté ale odešla z vysoké politiky „budovat pohraničí“ a odstěhovala se za rodinou svého bratra do Jeseníku. Tam působila jako předsdkyně okresního výboru (OV) KSČ a vedla okresní politickou školu v Širokém Brodu.⁴²

- 38 Anna Křenová (1874–1944), rozená Navrátilová, patřila nejprve k marxistické levice v sociálně demokratické straně. Mezi zakládajícími členy KSČ se řadila k radikálnímu levému křídlu. Stala se sekretářkou komunistických žen a podílela se na vzniku časopisu pro proletářské ženy s názvem *Komunistka*. Srov. ZAHŘÁDKOVÁ, Růžena: Anna Křenová. In: Kol. autorů: *Nebyli neznámí hrdinové*. Mona, Praha 1976, s. 47–50; ŠTVERÁK, František: *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921–1992)*. Základní informace o ústředních orgánech a biografické údaje o vedoucích představitelích strany. Národní archiv, Praha 2010, s. 391; RUPNIK, Jacques: *Dějiny komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci*. Academia, Praha 2002, s. 69; BERÁNKOVÁ, Milena – KRIVÁNKOVÁ, Alena – RUTTKAY, Fraňo: *Dějiny československé žurnalistiky. Díl III., Český a slovenský tisk v letech 1918–1944*. Novinář, Praha 1988, s. 130; HÁJKOVÁ, Dagmar – HOLEČKOVÁ, Božena a kol.: *Ravensbrück*, s. 175.
- 39 Podle dosud známých skutečností byl z Ravensbrücku propuštěn nezanedbatelný počet vězeňkyň. Bernhard Strebel ve své studii uvádí, že v letech 1939–1941 (pro toto období se dochovaly přesnější záznamy v hlášeních o stavu vězňených a v seznamech nově příchozích vězeňkyň) jich bylo zhruba 17 %. V rámci propouštěcí procedury musely ženy podepsat prohlášení, v němž se mj. zavazovaly k mlčenlivosti o zařízení koncentračního tábora, zřikaly se jakýchkoli dalších projevů proti nacionálnímu socialismu nebo potvrzovaly, že během věznění neutrpěly žádné zranění či neomocněly. Propouštěny byly často např. také ženy, které se do tábora dostaly pro porušení pracovní kázně během nuceného nasazení. Možnost propuštění byla od dubna 1940 upřena Židovkám. Srov. STREBEL, Bernhard: *Das KZ-Ravensbrück. Geschichte eines Lagerkomplexes*, s. 173–178.
- 40 Výčet věznic, kterými prošla, se v různých publikacích liší.
- 41 Prakticky jediná dostupná informace je, že se tam seznámila s Gustou Fučíkovou. Srov. KOŽUCHOVÁ, Klára: *Marie Čížinská*. Okresní vlastivědné muzeum Šumperk, Šumperk 1981, s. 8.
- 42 MUSILOVÁ, Dana: *Z ženského pohledu. Poslankyně a senátorky Národního shromáždění československé republiky*. Pro Univerzitu Hradec Králové vydal Bohumír Němec – Veduta, České Budějovice 2007; SPURNÝ, Gríša: Marie Čížinská. In: Kol. autorů: *Nebyli neznámí hrdinové*, s. 17–20; ŠTVERÁK, František: *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921–1992)*, s. 366. Po odchodu do důchodu v roce 1954 se dál veřejně angažovala. V roce 1968 zůstala věrná prosovětské stranické linii. KOŽUCHOVÁ, Klára: *Marie Čížinská*.

Pavla Plachá

Stranickou aktivitu přebíraly v tábore o něco mladší, ovšem již také zkušené komunistky, aktivistky z boje KSČ proti jimi opovrhované „masarykovsko-benešovské demokracii“. Pokračovaly v agitační práci, kterou prováděly již léta, avšak ve zcela specifických podmínkách koncentračního tábora probíhala politická školení tajně a v užších kroužcích. Prováděly je Matylda Synková, Božena Holečková, Božena Hálová, Marie Urbanová⁴³, Božena Bařková⁴⁴, Jiřina Katnarová⁴⁵ a Jarmila Gerlichová⁴⁶.

Ze známých komunistek byla v tábore vězněna také Gusta Fučíková⁴⁷. Podle jejich vlastních vzpomínek i vyprávění spoluvězeňkyň ale nepatřila k vůdčím osobnostem mezi komunistkami. Stejně jako před válkou, i v táboře byl pro ni na prvním místě vztah k manželovi a její myšlenky se upínaly k představám o jejich poválečném shledání. Po válce se stala pečovatelkou o odkaz Julia Fučíka a její politická kariéra spadá až do období takzvané normalizace.

Vůdčí postavení mezi komunistkami v tábore si získala stranická aktivistka a politička Josefa Palečková, všeobecně známá pod jménem Jožka Jabůrková. Patřila mezi první Češky deportované do Ravensbrücku.⁴⁸ Tehdy 43letá členka strany již od roku 1921 byla zadržena během preventivního zatýkání po březnové okupaci v roce 1939.⁴⁹ Svých předválečných zkušeností z tělovýchovných organizací, ze stranických agitací

43 Marie Urbanová (1906–?) byla vězněna na Pankráci a v Terezíně. Do Ravensbrücku byla deportována v prosinci 1942 a odtud pak do Bergen-Belsenu, kde se dožila osvobození. V roce 1971 byla vyloučena z KSČ. Srov. Databáze PT.

44 Božena (krycím jménem Lída) Bařková (1920–2009) se narodila v Praze. Povoláním účetní, členka KSČ. Vězněna v Praze a v Ravensbrücku, kam byla deportována v červnu 1942. Koncem dubna 1945 se zúčastnila pochodu smrti. Srov. Databáze PT. Po válce se provdala za komunistického politika Vratislava Krutinu.

45 Jiřina (Inka) Katnarová (1918–2001), před uvězněním studentka medicíny. Členka KSČ. Vězněna v Hradci Králové a v Praze na Pankráci. Do Ravensbrücku byla deportována v lednu 1942 a zůstala tam až do osvobození. Pracovala na revíru v laboratoři. Srov. Databáze PT. Po válce dostudovala a jako MUDr. Jiřina Jindřichová, CSc., působila na Lékařské fakultě UK v Hradci Králové. Srov. CHROBÁK, Ladislav – ŠTĚPÁN, Jiří: *Přednostové ústavů, klinik, kateder a samostatných oddělení Lékařské fakulty UK v Hradci Králové a Fakultní nemocnice Hradce Králové (1945–2010)*. Univerzita Karlova v Praze, Lékařská fakulta v Hradci Králové, Hradec Králové 2008, s. 33.

46 O jejím politickém školení v Ravensbrücku se zmiňuje Zdeňka Nedvědová. Srov. SCHINDLER-SAEFKOW, Bärbel: *Erinnerungen von Dr. Zdenka Nedwedová-Nejedlá*, s. 102.

47 Gusta (Augustina) Fučíková (1903–1987), rozená Kodeřičová. Od roku 1924 členka KSČ. Od roku 1936 pracovala v redakci *Rudého práva*. Byla zatčena v dubnu 1942. Vězněna v Praze na Pankráci, v Terezíně. Do Ravensbrücku byla deportována v srpnu 1943. V letech 1945–1967 pracovala jako redaktorka nakladatelství Svoboda. V letech 1969–1974 předsedkyně Československého svazu žen, v letech 1971–1986 členka ÚV KSČ. Byla též členkou mezinárodních ženských a mírových organizací. Srov. FUČÍKOVÁ, Gusta: *Život s Juliem Fučíkem*. Svoboda, Praha 1971; PERNES, Jiří: *Komunistky s fanatismem v srdci*. Brána, Praha 2006, s. 28–49; DOLEJŠÍ, Vojtěch: Gusta Fučíková. In: Kol. autorů: *Nebyli neznámí hrdinové*, s. 61–65.

48 Podle seznamu nově příchozích (Zugänge) přibyla do Ravensbrücku 22. června 1939. Srov. *Archiv Institutu Pamięci Narodowej*, sign. GK 135/54, Zugänge am 22. 6. 1939. Tento časový údaj neodpovídá zmínce v dopise z Ravensbrücku, který Jabůrková napsala Josefu Palečkovi 1. června 1939. Uvádí zde, že je v táboře již druhý týden. Přepis dopisu srov. PILNÁ, Marta: *Reportáž o novinářce. O životě a díle Jožky Jabůrkové*. SNPL, Praha 1959, s. 137.

49 Dne 18. března 1939 dopoledne byla předvedena českým strážníkem do sídla pražského policejního komisařství a krajského soudu, kde byla vyslýchána příslušníkem Gestapa. U výsledku byl údajně přítomen náměstek pražského primátora Josef Pfitzner. Několik týdnů pak Jabůrková strávila v praž-

mezi ženami a z práce redaktorky ženského časopisu *Rozsévačka* dokázala využít i v době internace v koncentračním táboře. Její stranické kolegyně na ni vzpomínaly jako na hlavní iniciátorku a organizátorku tajných schůzek za účelem politických školení. Byla též hlavní propagátorkou komunistické ideologie mezi vězňenými ženami⁵⁰ a její působení mělo i nadnárodní přesah. Ve zmiňované kolektivní monografii *Ravensbrück* je její osobnost heroizována, ba přímo glorifikována: *Pro vysokou morálku i pro krásný lidský vztah k svým spoluvězeňkyním měla Jožka Jabůrková v táboře mnoho přátel. Žádali ji o radu v nejrůznějších případech. Jožka měla vždy dost trpělivosti každého vyslechnout, poradit, a když to bylo jen trochu možné, i pomoci [...] Jožku však velmi dobře znaly všechny ženy, které pracovaly na nejrůznějších pracovištích a v nejrůznějších blocích.*⁵¹ Dále se dočteme, že to byla Jožka, kdo zařizoval hlavně pro nově příchozí Češky, a to bez ohledu na politickou příslušnost (sic), snesitelnější práci, bydlení na bloku, kde byla slušná bloková nebo štubová⁵², ošetření v nemocnici od lékařek a sester – vězeňkyň. Stejně jako ve dvou oficiálních životopisech Jožky Jabůrkové⁵³ je toto líčení nesenou zřejmou snahou o vytvoření a udržování kultu stranické mučednice.⁵⁴

Obraz Jožky Jabůrkové jako přesvědčené a přesvědčující komunistky podala také německá vězeňkyně a jedna z hlavních názorových protivnic komunistek Margarete Buber-Neumannová, manželka oběti stranických čistek 30. let, předního člena komunistické strany Německa Heinze Neumanna. Buber-Neumannová, která prošla po svém zatčení v Moskvě v roce 1938 sovětským gulagem v Kazachstánu a v souvislosti se smlouvou o neútočení mezi Německem a Sovětským svazem v srpnu 1939 byla vydána do Německa a internována v Ravensbrücku, měla na základě této své osobní zkušenosti ke komunistické ideologii zcela otevřeně kritický postoj.⁵⁵ Přesvědčené komunistky ji proto považovaly za svého nepřítele a označovaly ji za „trockistku“. Buber-

ském vězení, odkud byla po sedmi týdnech převezena do policejní věznice v Drážďanech a následně do KT Ravensbrück. Srov. PILNÁ, Marta: *Reportáž o novinářce. O životě a díle Jožky Jabůrkové*, s. 136–137.

- 50 Její spoluvězeňkyně Hana Šebetovská-Housková (1911–1995) popsala ve svých vzpomínkách, jak jí, mladé a nezkušené komunistce, J. Jabůrková společně s I. Machovou vysvětlily, že se v táboře nemá stykat s takzvanými trockistkami. Šlo hlavně o Němku Margarete Buber-Neumannovou a Milenu Jesenskou (viz dále). Obdobné svědectví podala Marie Svědíkova (1914–2002), uvězněná za komunistický odboj, která však doporučení Jabůrkové nestýkat se s trockistkami odmítla a u komunistek tím upadla v nemilost. Srov. JIRÁSKOVÁ, Marie: *Stručná zpráva o trojí volbě. Milena Jesenská a Joachim von Zedwitz a Jaroslav Nachtman v roce 1939 a v čase následujícím*. Nakladatelství Franze Kafky, Praha 1996, s. 81 a 84.
- 51 HÁJKOVÁ, Dagmar – HOLEČKOVÁ, Božena a kol.: *Ravensbrück*, s. 197.
- 52 Vězeňkyně mající v rámci samosprávy na starosti jednu ze dvou „štub“, tj. místnosti, z nichž se skládal jeden barák (blok).
- 53 Jde o již citovanou knihu Marty Pilné z roku 1959 a životopis, jehož autorkou je spoluvězeňkyně J. Jabůrkové z Ravensbrücku a spoluautorka citovaného sborníku o Ravensbrücku z roku 1960. Srov. HOLEČKOVÁ-DOLEJŠÍ, Božena: *Komunistická novinářka Jožka Jabůrková*. Novinář, Praha 1978 a Profil, Ostrava 1989.
- 54 Zajímavé je v tomto kontextu sledovat silně emotivní líčení utrpení, mučednické smrti a tajného pohřbu Jožky Jabůrkové. Srov. PILNÁ, Marta: *Reportáž o novinářce. O životě a díle Jožky Jabůrkové*, s. 147–148 a HOLEČKOVÁ-DOLEJŠÍ, Božena: *Komunistická novinářka Jožka Jabůrková*, s. 142–143. Znovu se také v souvislosti s Jožkou Jabůrkovou objevuje motiv „matky“ (viz „máma Křenová“ a „máma Zápotocká“): *Její smrt nás všechny ohromila, otrásla celým lágrem. Jakoby nám všem odešla matka*. Srov. HÁJKOVÁ, Dagmar – HOLEČKOVÁ, Božena a kol.: *Ravensbrück*, s. 198–199, konkrétně na s. 199.
- 55 O svém věznění v komunistických lágrech a v Ravensbrücku podala svědectví v knize BUBER-NEUMANNOVÁ, Margarete: *Zajatkyňi Stalina i Hitlera. Svět v temnotě*. Barrister & Principal, Brno 2011.

Pavla Plachá

-Neumannová Jožku Jabůrkovou popisuje ve svých vzpomínkách jako vůdkyni českých komunistek a tvrdou stalinistku. Přes své zjevné antipatie k Jabůrkové její obraz paradoxně spíš zlidštuje, když její onemocnění v táboře, které vedlo k tragické smrti, dává do souvislosti s vnitřním otrěsem, jímž Jabůrková, nekritická obdivovatelka sovětského systému a lidu, údajně prošla, když byla konfrontována s chováním a názory sovětských žen v táboře. Tento střet Jabůrkové s realitou podle Buber-Neumannové přispěl k jejímu tragickému konci.⁵⁶ Na tomto místě je třeba podotknout, že Buber-Neumannová nejspíše nevěděla o pobytech Jabůrkové v Moskvě ve 20. a 30. letech.⁵⁷

Jožka Jabůrková zahynula 31. července 1942 v táborovém vězení, takzvaném bunkru, v důsledku týrání a neléčené choroby psychického charakteru. Její smrtí přišly české komunistky o vůdčí osobnost. Podle Buber-Neumannové na její místo ve vedení českých komunistek nastoupily Matylda Synková a Ilse Machová.⁵⁸ V mezinárodních kontaktech, které byly do té doby též doménou Jabůrkové, převzaly iniciativu Rakušanky.⁵⁹

Jak bylo uvedeno výše, šíření komunistické ideologie bylo v táboře limitováno nedostatkem času a nutností scházet se tajně a v menších skupinkách. Školení se většinou konalo v neděli, v létě také ve všední dny po večerním apelu. Sedělo se za bloky, kde bylo málo lidí, nebo se chodilo pomalu po lágrovce⁶⁰ tak, že přednášející měla z každé strany 2–3 ženy.⁶¹ Náplní byly dějiny KSSS, základy marxismu-leninismu a politické ekonomie a dějiny dělnického hnutí.⁶² Vedle hrozby ztráty života, kterou s sebou tyto aktivity nesly, však zároveň komunistická ideologie působila motivačně. Pomáhala některým ženám lépe snášet lágrovou realitu, stala se pro ně vnitřní osobní strategií přežití, tím, čím pro jiné byla víra v Boha, demokratické ideály nebo myšlenky na rodinu. Motivačně působil kolektivistický prvek komunistické ideologie a víra ve světové vítězství socialistického řádu: ... *upevňovala se především [...] víra, že i nejhroší chvíle je možno společnými silami překonat a zvítězit. Školení [...] umožňovalo lépe pochopit, proč trpí, co je fašismus.*⁶³ Komunistky se při agitaci zaměřovaly nejen na členky strany a na její sympatizantky, ale cíleně i na ženy názorově neukotvené, které *velmi těžce snášely celé prostředí, propadaly beznaději, naříkaly a nevěděly, jak si to všechno srovnat v hlavě. Takovým ženám bylo třeba pomoci [...], ukázat jim souvislost jejich postavení s politic-*

56 *Ukázalo se, že mnohé z nich (příchozích sovětských žen – pozn. aut.) byly primitivní, politicky neuvědomělé, banda neukáznutých chuligánek, a nemálo z nich projevovalo netajený odpor ke Stalinově režimu často štvavými a vulgárními výrazy. Palečková [...] prožila hluboký otrěs a stala se záduščívou. Přesto se [...] nevzdala. Stále znovu ženám na bloku „starých politických“ vysvětlovala, že ne všechny sovětské ženy jsou jako většina zajatkyň přivezených do Ravensbrücku. Zanedlouho potom se začalo proslýchát, že se u ní ukazují známky duševní poruchy.* BUBEROVÁ-NEUMANNOVÁ, Margarete: *Kafkova přítelkyně Milena*. Mladá fronta, Praha 1992, s. 178.

57 Delší dobu strávila Jabůrková v SSSR při studijním pobytu na mezinárodním tělovýchovném institutu (tzv. Infýzkult) v letech 1928–1929 a 1933–1935, kdy v Moskvě studovala Mezinárodní leninskou školu. Srov. např. DVOŘÁKOVÁ, Anděla (ed.): *Nebylo bezjevných*. Novinář, Praha 1986, s. 69 (autorou životopisného medailonu J. Jabůrkové je Milena Beránková).

58 Tamtéž, s. 180.

59 HÁJKOVÁ, Dagmar – HOLEČKOVÁ, Božena a kol.: *Ravensbrück*, s. 159.

60 Hlavní táborová cesta mezi bloky (tzv. Lagerstrasse).

61 HÁJKOVÁ, Dagmar – HOLEČKOVÁ, Božena a kol.: *Ravensbrück*, s. 155.

62 Tamtéž.

63 Tamtéž, s. 153–154.

Solidarita i agitace

*kou situaci.*⁶⁴ Takto cílená agitace v některých případech nacházela ohlas: z mnohých se staly přesvědčené komunistky anebo alespoň sympatizující.⁶⁵ Emancipační efekt komunistických školení popsala Božena Holečková v medailonu lidické ženy Růženy Petrákové⁶⁶: *Růžena se v koncentračním táboře velmi změnila. Vždyť předtím, než se sem dostala, se domnívala, že ženská, a ještě k tomu chudá ženská, se nemá do politiky míchat. Má dost starostí s dětmi. [...] Poznala blíže některé komunistky, a jak sama říkávala, ráda je vyhledávala, protože se od nich nejen dovídala o situaci na frontě, ale zároveň od nich čerpala pevnou víru v konečné vítězství a osvobození. Od nich se poučila o Sovětském svazu, jeho hrdinném lidu, o novém, lepším světě.*⁶⁷ Tento medailon však vznikl v roce 1976 a jeho tendenčnost je evidentní. Ve stejném textu však najdeme také citaci samotné Růženy Petrákové, která na otázku, co jí pomohlo přečkat věznění, volila následující pořadí: *Touha po domově, po dětech a manželovi mne držela při životě. Sílu mi dávala víra ve vítězství naší spravedlivé věci, Sovětského svazu, víra, že naše vlast bude osvobozena.*⁶⁸

Lidické ženy představovaly mezi Českami v Ravensbrücku zvláštní skupinu. Na rozdíl od většiny ostatních netušily, proč byly internovány, samy žádnou odbojovou činnost nevykonávaly. Do vyhlazení Lidic vedly běžný život venkovanek a do přímého styku s politikou přišly většinou až v koncentračním táboře. Jaroslava Skleničková, tehdy 16letá dívka (nejmladší lidická žena), popsala své setkání s Jožkou Jabůrkovou: *Přišla na náš blok hned první večer a udělala na mě silný dojem. Naše ženy jí začaly říkat, že jsme v lágru omylem a že asi brzo půjdeme domů. Odpověděla jim, že z koncentračního tábora ještě nikoho nepustili, ale ať neklesneme na mysl, že bude brzo konec války.*⁶⁹ Mladé dívky imponovalo též chování Ily Machové, která odmítla „prémie“ (potravinové přídatky), kterými ji za „příkladnou“ práci na revíru chtělo odměnit vedení tábora, a byla za to z práce na revíru vyhozena.⁷⁰

Válečná zkušenost přivedla některé lidické ženy po válce do politiky, jako například Helenu Leflerovou (1921–1979), která po osvobození vstoupila do KSČ, stala se první předsedkyní Místního národního výboru (MNV) v Lidicích a mimo jiné byla dvacet let (1948–1968) poslankyní Národního shromáždění za KSČ.⁷¹ Vysoké posty v politice, zvláště v období tzv. normalizace, zastávala také další „lidická žena“ Marie Jarošová.

U názorově vyhraněných, politicky profilovaných či společensky zakotvených žen však nenacházely komunistické ideje úrodnou půdu. V tábore byly vězněny i členky jiných politických stran, především národní socialistky a sociální demokratky. Svěbytnou názorovou skupinu tvořily již zmíněné příslušnice náboženské společnosti

64 Tamtéž.

65 Tamtéž, s. 155.

66 Růžena Petráková, rozená Doležalová (1906–1962). Při vyhlazení Lidic ztratila manžela. Prošla třemi pobočnými tábory Ravensbrücku. Její tři děti zemřely v koncentračním táboře. Znovu se provdala a žila v nových Lidicích.

67 HOLEČKOVÁ, Božena: Růžena Petráková-Krčková. In: Kol. autorů: *Nebyli neznámí hrdinové*, s. 113.

68 Tamtéž.

69 SKLENIČKOVÁ, Jaroslava: *Jako chlapce by mě zastřelili... Příběh nejmladší lidické ženy*. Prostor, Praha 2006, s. 99–100.

70 Tamtéž, s. 101.

71 Viz medailonek v závěru studie.

Pavla Plachá

Svědkové Jehovovi. Jako své tradiční odpůrkyně komunistky vnímaly „představitelky buržoazie“, příslušnice středních vrstev. Se všemi těmito skupinami je sice spojovala víra v porážku nacismu, nikoli však představa o poválečném uspořádání světa. Ačkoli se v již vícekrát citovaném sborníku *Ravensbrück* o těchto názorových oponentkách nepíše adresně, přece zde najdeme jména tří žen, vůči nimž měly komunistky potřebu (minimálně koncem 50. let, kdy kniha vznikala) se ideologicky vyhraňovat. Jde o Hanu⁷² a Marii Feierabendovú⁷³, manželku a švagrovou protektorátního ministra zemědělství a zároveň člena Politického ústředí Ladislava Feierabenda⁷⁴, který v lednu 1940 uprchl do Francie. Obě⁷⁵ byly po jeho útěku zadrženy a přes terezínskou věznicí deportovány do Ravensbrücku. V očích komunistek tyto ženy reprezentovaly „velkou buržoazii“.⁷⁶

Symbolem odmítané první republiky a liberálně demokratických postojů byla pro komunistky v táboře také předválečná redaktorka týdeníku *Přítomnost* Milena Jesenská⁷⁷, vězněná pod svým tehdejším jménem Krejcarová. Jesenská byla ve třicátých letech krátce členkou komunistické strany, ale brzy se s ní rozešla. Do Ravensbrücku se dostala kvůli práci v odboji. Podle vzpomínek Margarete Buber-Neumannové se

- 72 Hana Feierabendová (1903–1989), rozená Hartmannová, manželka Ladislava Feierabenda. Byla zadržena za heydrichiády v rámci odvetných opatření a vězněna v Malé pevnosti Terezín (v Databázi PT je, asi omylem, vedena jako Jana). V říjnu 1942 byla deportována do Ravensbrücku. Po komunistickém puči v únoru 1948 odešla s manželem a dvěma dětmi do emigrace.
- 73 Marie Feierabendová (1898–1991), rozená Kubiasová. V roce 1921 se provdala za Karla Feierabenda, bratra Ladislava Feierabenda. Po atentátu na Heydricha byli Feierabendovi příbuzní v rámci odvetných opatření zatčeni Gestapem. Marie byla vězněna v Praze na Kalově náměstí, v Malé pevnosti Terezín a poté transportována do Ravensbrücku. Tam pracovala více než dva roky pro firmu Grahl, Kleider und Wäschefabrik jako švadlena. Po osvobození se vrátila do Prahy. Kvůli emigraci švagrový rodiny po únoru 1948 se musela se svou rodinou vystěhovat do pohraničí, kde pracovala jako dělnice v továrně. V 60. letech se vrátila do Prahy. Informace o ní byly získány na základě rozhovoru autorky s jejím synem Vladimírem Feierabendem v říjnu 2011.
- 74 Ladislav Feierabend (1891–1969), vystudovaný právník, člen agrární strany. Po Mnichovu zastával post ministra zemědělství, jímž byl i za protektorátu ve vládě Aloise Eliáše. Zároveň se zapojil do odboje v rámci ilegální skupiny Politické ústředí. Před zatčením uprchl v lednu 1940 do Francie, odkud se dostal do Velké Británie. Tam se později stal ministrem československé exilové vlády. Po osvobození vstoupil do Československé strany národně socialistické. Po únorovém převratu unikl zatčení a uprchl s rodinou do zahraničí. Od roku 1950 žil v USA, kde mimo jiné působil v exilové agrární straně a v rozhlasové stanici Hlas Ameriky.
- 75 Kromě nich byli z rodiny L. Feierabenda vězněni i jeho bratr Karel, před válkou zaměstnanec ředitelství Československých státních drah, a synovci Karel a Vladimír. Jeho děti byly z důvodu nízkého věku ponechány u příbuzných.
- 76 Ve sborníku *Ravensbrück* jsou označovány jako příbuzné *finančního velmože z první republiky*, které chtěly v táboře uplatňovat své *panské způsoby*. Srov. HÁJKOVÁ, Dagmar – HOLEČKOVÁ, Božena a kol.: *Ravensbrück*, s. 184.
- 77 Milena Jesenská (1896–1944), známá prvorepubliková novinářka. Přispívala do řady českých novin a časopisů, vedla např. ženskou přílohu *Národních listů*. Pracovala též jako překladatelka. Začátkem 30. let se stala stoupenkyní komunistické strany. Po „vystřízlivění“ v polovině 30. let psala především do liberálně demokratické *Přítomnosti*, kde se definitivně profilovala jako politická novinářka. Po Mnichovu pomáhala ohroženým Židům, komunistům a německým antifašistům k odchodu do emigrace. Za okupace se zapojila do odboje. V listopadu 1939 byla zatčena. Do Ravensbrücku byla deportována na podzim 1940. Byla zaměstnaná ve vězeňské nemocnici, tzv. revíru. V táboře v roce 1944 zemřela. K odbojové činnosti, zatčení a věznění Jesenské srov. JIRÁSKOVÁ, Marie: *Stručná zpráva o trojí volbě. Milena Jesenská a Joachim von Zedwitz a Jaroslav Nachtmann v roce 1939 a v čase následujícím*.

ji české komunistky zprvu pokoušely získat na svou stranu, ale neuspěly.⁷⁸ Milena Jesenská si svým „odpadlictvím“ a kritickým postojem vůči komunismu vysloužila dobovou nálepkou nebezpečné „trockistky“, před níž bylo třeba uchránit mladé členky a sympatizantky strany. Význam těchto politických rozepří později mírnila ve svých vzpomínkách Zdeňka Nedvědová, která se s Jesenskou setkávala při práci na revíru: *Tyto politické rozepře neměly však valného vlivu na naše mezilidské vztahy. Byly jsme všechny bojovnice proti fašismu, byly jsme jeho vězňi. Proto jsme společně nediskutovaly a vzájemně si pomáhaly, abychom přežily – ať to byly komunistky, mafistky⁷⁹ nebo „trockistky“.* Jedním dechem však dodala: *Připouštím ovšem, že některé vysoké funkcionářky KSČ ztrpčovaly Mileně život, ale to byly jen ojedinělé případy.*⁸⁰ Charakter tohoto „ztrpčování“ blíže nespecifikovala. Jakákoli jeho forma však v prostředí koncentračního tábora musela zřejmě nabývat zcela jiných rozměrů, než si dnes pod tímto výrazem dokážeme představit.⁸¹

Závěrem

Většina československých žen v Ravensbrücku byla zařazena do kategorie politických vězeňkyň. Toto označení však dostávaly v koncentračním táboře téměř všechny ženy z Německem okupovaných oblastí. Skutečně aktivní a uvědomělé politické protivnice nacistů tvořily jen užší skupinu. V jejím rámci tu vedle sebe žily představitelky rozličných názorových proudů a členky různých politických stran. Komunistky vytvořily díky stranické disciplíně a předválečným kontaktům v táboře poměrně soudržnou jednotku. Ta se stala základem pro uplatňování vzájemné pomoci, ať už se jednalo o solidaritu poskytovanou mezi členkami strany, nebo o pomoc, která tento rámec překračovala. Díky projevům solidarity získávaly komunistky sympatie některých nekomunistických vězeňkyň. Poskytování pomoci tak přispívalo k šíření komunistických ideálů. Pro řadu dosud názorově nevyhraněných žen mohla mít zkušenost ze setkání s komunistkami takřka emancipační význam. Politická agitace však nenačázela odezvu mezi ženami politicky ukotvenými, vůči nimž se komunistky v táboře politicky vyhraňovaly. Koncentrační tábor se v některých případech jeví též jako „odrazový můstek“ k poválečné politické kariéře. Ačkoli členky KSČ tvořily v táboře početně malou skupinu, jejich význam pro utváření obrazu Češek v Ravensbrücku byl zcela zásadní. Dlouholetý monopol bývalých komunistických vězeňkyň na toto

78 BUBER-NEUMANNŮVÁ, Margarete: *Zajatkyňi Stalina i Hitlera. Svět v temnotě*, s. 231.

79 Míněny jsou příslušnice tzv. občanského odboje. Označení naráží na hlavní orgán českého domácího odboje za první světové války „Maffie“. Způsob spojení domácího a zahraničního odboje z první války měl být zprvu vzorem pro fungování odbojové skupiny Politické ústředí, která vznikla v roce 1939. Srov. BRANDES, Detlef: *Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945*. Prostor, Praha 1999, s. 67–68.

80 *Archiv MGR/SBGV*, sign. NL 97/1–1 (Pozůstalost Zdeňky Nedvědové), MUDr. Zdena Nedvědová o Mileně Jesenské, 1972 (blíže nedatováno), s. 2.

81 Vztahu mezi komunistkami a „trockistkami“ v Ravensbrücku se podrobněji věnovaly ve svých studiích historičky Marie Jirásková a Insa Eschebachová. Srov. JIRÁSKOVÁ, Marie: *Stručná zpráva o trojí volbě. Milena Jesenská a Joachim von Zedwitz a Jaroslav Nachtmann v roce 1939 a v čase následujícím*, s. 80–85; ESCHEBACH, Insa: Milena Jesenská a Ravensbrück. In: PLACHÁ, Pavla – ZEMANOVÁ, Věra (eds.): *Milena Jesenská: biografie, historie, vzpomínky*. Aula, Praha 2016, s. 133–143.

Pavla Plachá

téma formoval reflexi Ravensbrücku ve společenském povědomí a poznamenává naše vnímání této problematiky dodnes.

Marie Zápotocká (1890–1981), rozená Skleničková. Narodila se v Kročehlavech u Kladna v rodině hutníka. V roce 1910, kdy se provdala za Antonína Zápotockého (spolu měli dcery Marii a Jiřinu narozené v letech 1911 a 1912), vstoupila do sociálně demokratické strany. V letech 1910 až 1916 působila na Kladensku v přidružených stranických organizacích (tělocvičná jednota, dramatický kroužek). V roce 1919 byla zvolena do funkce vedoucí oddělení žen kladenského kraje. Pak pracovala v sekretariátu sociální demokracie na Kladně. Stála u zrodu KSČ v roce 1921. Na ustavujícím sjezdu strany byla zvolena jako náhradnice do výkonného výboru, což byla nejvyšší funkce, které ve straně dosáhla. Věnovala se více rodině, přičemž

přebírala i existenční péči o ni v době manželovy nepřítomnosti (pobyty v SSSR, věznění). Od roku 1924 žila s rodinou v Praze. Po zatčení A. Zápotockého v březnu 1939 při pokusu o útěk do SSSR pomáhala při kolportování komunistických letáků. Dne 8. 11. 1941 byla zatčena s dcerou Marií Gestapem a vězněna na Pankráci, v Terezíně, v Praze na Karlově náměstí a znovu v Terezíně, odkud byla na jaře 1942 deportována do Ravensbrücku. Po válce stála po boku svého muže jako manželka předsedy vlády (od roku 1948), resp. prezidenta (od roku 1953). Po jeho smrti v roce 1957 se stáhla z veřejného života. V roce 1968 podpořila obrodný proces a odsoudila srpnovou okupaci Československa. Poté žila až do své smrti v ústraní.

Zdroje: NA, f. Antonín Zápotocký, k. 78, Životopisný materiál soudružky Marie Zápotocké; KOSATÍK, Pavel: *Manželky prezidentů. Deset žen z Hradu*. Mladá fronta, Praha 2009, s. 186–226; ŠTVERÁK, František: *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921–1992). Základní informace o ústředních orgánech a biografické údaje o vedoucích představitelích strany*, s. 424 a Databáze KT Ravensbrück. Foto: archiv autorky.

Jožka Jabůrková (1896–1942). Narodila se v severomoravských Vítkovicích jako Josefa Žofie Řehová svobodné matce, švadleně Anežce Řehové. Vyrůstala v chudé čtvrti průmyslového města a doma byla vedena v přísném katolickém duchu. Po ukončení měšťanky navštěvovala tříletou průmyslovou školu pro ženská povolání ve Vítkovicích. Do školních let spadají její první neúspěšné pokusy o psaní novinových článků. Po matčině onemocnění se od patnácti let starala o domácnost. Hodně četla a na průmyslovce navštěvovala divadelní kroužek. Po vypuknutí první světové války pracovala jako vychovatelka dětí. Když jí v roce 1915 zemřela matka, byla krátce zaměstnaná jako dělnice ve strojírně Vítkovických železáren, brzy však pře-

šla na pozici úřednice u vrchních konstruktérů a následně v nemocnici Vítkovických železáren. Zážitky z dětství a z práce ve Vítkovicích v „hladových“ válečných letech popsala ve svých pozdějších románech, povídkách a reportážích. Známost s italským zajatcem Giovanni Marinim ji vedla k rozhodnutí odejít s ním po válce do Itálie, nedostala však od úřadů povolení k odjezdu a zůstala v Praze. Stala se znovu vychovatelkou dětí v rodině lékaře. V roce 1920 se provdala za sociálního demokrata, pozdějšího komunistu a funkcionáře dělnické tělovýchovy Stanislava Jabůrka (1894–?). Pod manževým vlivem se začala věnovat tělovýchově v košířské DTJ a vstoupila do sociální demokracie. Do roku 1925 pracovala krátce jako dělnice v továrně na plechové ozdoby a potřeby pro domácnost MEWA a jako střihačka, lepička a překladatelka titulků v několika filmových společnostech. V roce 1921 vstoupila do nově vzniklé komunistické strany a Federovaných dělnických tělocvičných jednot (FDTJ), v jejichž rámci se zapojila do politické činnosti. Na II. sjezdu FDTJ v říjnu 1924 byla zvolena do funkce náčelnice. Nově založená organizace levicových sportovců (Federace proletářské tělovýchovy – FPT) ji v roce 1925 vyslala jako pozorovatelku na dělnickou olympiádu do Frankfurtu nad Mohanem a následujícího roku na zasedání výkonného výboru Rudé sportovní internacionály do Moskvy. Na podzim 1927 odjela do Moskvy znovu na rok studovat na mezinárodní tělovýchovný institut (Institut fyzické kultury, tzv. Infyzkult). Seznámila se tam s komunistickým funkcionářem Alexandrem Bubeníčkem (nar. 1899), který se stal jejím novým partnerem (padl v roce 1938 v Morelle jako politický komisař mezinárodních brigád španělské republiky). V té době pracovala jako úřednice v Komunistickém nakladatelství a knihkupectví na Perštýně. Po návratu z Moskvy se v roce 1929 postavila na stranu kritiků stávajícího vedení strany. Nově zvolený ústřední výbor KSČ v čele s Klementem Gottwaldem ji pak pověřil funkcí vedoucí redaktorky komunistického týdeníku *Rozséváčka*, zaměřeného na propagaci komunistických idejí mezi ženami. Za jejího působení bylo vydávání časopisu na přelomu let 1933/1934 na základě zákona na ochranu republiky na půl roku zastaveno. V letech 1932–1938 byla zvolena za KSČ do ústředního zastupitelstva Hlavního města Prahy. Ve funkci radní se angažovala především v sociální oblasti. Při svých politických aktivitách se dostávala opakovaně do střetu se zákony. Policejním rozhodnutím byla několikrát vězněna po dobu maximálně tří týdnů, v roce 1930 byla Krajským

Pavla Plachá

soudem v Praze odsouzena na dva měsíce. K jejímu dalšímu soudnímu stíhání došlo v roce 1933. Jabůrková trest nenastoupila a podle tehdy běžné stranické praxe odjela na dva roky do SSSR studovat Mezinárodní leninskou školu. Po návratu pracovala dál v *Rozséváče*. V roce 1937 se provdala za komunistického funkcionáře Josefa Palečka (1902–1965). Po okupaci byla vězněna v Praze na Pankráci a v Dráždanech. Následovala deportace do Ravensbrücku, kde 31. července 1942 zemřela.

Zdroje: PILNÁ, Marta: *Reportáž o novináře. O životě a díle Jožky Jabůrkové*; HOLEČKOVÁ-DOLEJŠÍ, Božena: *Komunistická novinářka Jožka Jabůrková*; BERÁNKOVÁ, Milena – KŘIVÁNKOVÁ, Alena – RUTTKAY, Fraňo: *Dějiny československé žurnalistiky. Díl III., Český a slovenský tisk v letech 1918–1944*, s. 130–131; NA, f. Ministerstvo vnitra I – prezidium, Praha (225), k. 448, sign. 225-448-1 a *Archiv Mahn- und Gedenkstätte Ravensbrück/Stiftung Brandenburgische Gedenkstätten*. Foto: Archiv MGR/SBG.

Jarmila Gerlichová (1901–1978). Narodila se jako Jarmila Petrusková ve Valašském Meziříčí. V letech 1925–1930 pracovala jako učitelka češtiny a francouzštiny na reálných gymnáziích ve Valašském Meziříčí, v Přerově a Rímské Sobotě. V roce 1935 byla kvůli členství v KSČ propuštěna ze státních služeb a pracovala pak v Praze na sekretariátu Společnosti pro hospodářské styky se Sovětským svazem a v redakci *Rudého práva*. Následně v letech 1935–1937 studovala v Sovětském svazu. Po návratu působila ve stranickém hnutí v Moravské Ostravě a v Praze. Za okupace se zapojila do komunistického odboje. Společně se svou sestrou Věnceslavou Petruskovou byla zatčena Gestapem 1. listopadu 1941. Obě byly do konce války vězněny v Ravensbrücku. Manžel Jarmily Gerlichové Karel Gerlich (nar. 1908) byl 14. ledna 1943 popraven v Berlíně-Plötzensee. Po návratu z koncentračního tábora pracovala Jarmila Gerlichová ve stranickém aparátu ve Valašském Meziříčí. Na 8. sjezdu KSČ v roce 1946 byla zvolena do ÚV KSČ jako náhradnice. V letech 1945–1946 byla poslankyní Prozatímního Národního shromáždění za KSČ.

Zdroje: *Archiv Poslanecké sněmovny (APS)*, f. Poslanci a senátoři Národního a Federálního shromáždění, inv. j. 616, spis poslankyně Jarmily Gerlichové-Petruskové; Ústav pro studium totalitních režimů, Dokumentace popravených Čechoslováků za druhé světové války v Belíně-Plötzensee – viz <https://www.ustrcr.cz/prime-odkazy/popraveni-plotzensee/> (citováno k 16. 3. 2017). Foto: APS.

Matylda (Hilda) Synková (1906–1949), rozená Matoušková. Narodila se v Brumově (okres Uherský Brod). Absolvovala obchodní školu, poté pracovala jako úřednice ve známé sidonské sklárně. Členka KSČ od roku 1926. Od roku 1928 působila jako profesionální stranická a odborová funkcionářka v Praze. V roce 1924 se provdala za předního komunistického politika Otto Synka (1900 až 1941). V letech 1936–1938 žili v Plzni, poté se vrátili do Prahy. Zde byla M. Synková v únoru 1939 zatčena společně s manželem kvůli vydávání ilegálního komunistického časopisu *Dělník*. Byla vězněna v Praze v Bartolomějské ulici na tzv. čtyřce (Bezpečnostní oddělení – IV. oddělení policejního ředitelství). V září 1939 byli manželé odsouzeni

plzeňským soudem na základě zákona na ochranu republiky k sedmi měsícům odnětí svobody, do nichž se ale započítávala zajišťovací vazba, takže byli ještě v září propuštěni na svobodu. Přešli do ilegality a zapojili se do komunistického odboje. Otto Synek byl jedním z jeho domácích vůdčích představitelů. Dne 13. února 1941 byli manželé zatčeni Gestapem. Matylda byla vězněna v Praze v Bartolomějské ulici do ledna 1942. Její tamní spoluvězeňkyně a následně i spoluvězeňkyně v Ravensbrücku Nina Jirsíková na ni vzpomínala: *H. Synková byla člověk, který mi úžasně imponoval. Byla to pravá ilegální politická pracovnice, bojovnice a konspirátorka. [...] Jí zbývalo ještě v koncentráku dost síly povzbuzovat druhé nejen slovem, ale i skutkem.* Poté byla přemístěna na Pankrác a následně deportována do Ravensbrücku. Její manžel byl popraven 29. září 1941 v Praze-Kobylisích. O jejich malou dceru (nar. 1940) pečovala do konce války sestra M. Synkové se svým manželem. Synková se po osvobození vrátila do Prahy. Byla zvolena členkou Zemského národního výboru a pracovala v propagační komisi Ústředního národního výboru města Prahy. Zaměstnána byla v Pražském kraji jako vedoucí komise žen KSČ. V březnu 1946 byla zvolena do ÚV KSČ, v roce 1949 potvrzena ve funkci. V parlamentních volbách v roce 1946 byla zvolena za KSČ poslankyní Ústavodárného Národního shromáždění a v roce 1948 do Národního shromáždění ČSR. Zemřela náhle 3. srpna 1949.

Zdroje: ŠTVERÁK, František: *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921–1992). Základní informace o ústředních orgánech a biografické údaje o vedoucích představitelích strany*, s. 413; KOVÁŘIKOVÁ, Milena: *Ulice v našem městě. Městský zpravodaj Brumov*, 2016, roč. 22, č. 7, s. 1; DVOŘÁKOVÁ, Anděla (ed.): *Nebylo bezejmenných*, s. 177–182; *Archiv Památníku Tereziín*, Sběrka vzpomínek, Nina Jirsíková, inv. č. A 2892, s. 3–4; Databáze KT Ravensbrück a *Archiv Poslanecké sněmovny*, f. Poslanci a senátoři Národního a Federálního shromáždění, inv. j. 2555, spis poslankyně Matyldy Synkové. Foto: APS.

Pavla Plachá

Ilse Machová (1907–1964), rozená Kreibichová. Narodila se v Růžodole v okrese Liberec v rodině německého spoluzakladatele KSČ Karla Kreibicha (1883–1966) a pomocné dělnice Olgy Kiesewetterové. Absolvovala jeden rok obchodní školy a živila se jako úřednice komunistického sekretariátu v Karlíně. Jako aktivní komunistka se za první republiky opakovaně dostávala do střetu se zákonem. V roce 1929 odjela navštívit otce, který tehdy působil v Moskvě v Kominterně. Po návratu se jí narodila nemanželská dcera Ilsa. Krátce byla provdána za stranického kolegu Macha. Po okupaci byla opakovaně zadržena protektorátní policií (16. 3. a 25. 3. 1939) a 3. 4. 1939 předána Gestapu. Zhruba rok pak strávila ve věznici v Praze na Pankráci. Následně byla převezena do Drážďan a do Ravensbrücku. Po osvobození se vrátila do Prahy ke své dceři, o níž v době války pečoval její bratr, člen NSDAP. V roce 1946 se provdala za Jaromíra Dolanského (1895–1973), člena ÚV KSČ, ministra československých vlád a poslance, s nímž udržovala vztah již před válkou. I. Dolanská pak pracovala v knihovně ÚV KSČ a v letech 1951–1952 na ministerstvu vnitra. Byla členkou ústředního výboru Svazu protifašistických bojovníků.

Zdroje: NA, f. Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna 1931–1940, k. 8577, sign. M 176/42, Ilse Machová Kreibichová; *Archiv MGR/SBG*, Interview mit Ilsa Dolanská (nar. 1929) z 24. 10. 2014 a Databáze PT. Foto: NA.

MUDr. Zdeňka Nedvěďová (1908–1998), rozená Nejedlá, později Nedvěďová-Kojzarová, dcera prof. Zdeňka Nejedlého. Narodila se v Praze. V roce 1933 absolvovala studium medicíny. Byla členkou Komunistické studentské frakce (KOSTUFRA). V roce 1932 vstoupila do KSČ. Následujícího roku se provdala za spolužáka z lékařské fakulty MUDr. Miloše Nedvěda (1908–1943), s nímž měla dceru Hanu (nar. 1934). Pracovala jako dětská lékařka. Zatčena byla za účast v odboji (šíření protinacistických letáků a pomoc rodinám zatčených) v červnu 1942. Zatčen byl i její muž a tchyně. Z. Nedvěďová byla vězněna v Praze, v Malé pevnosti v Terezíně, od ledna 1943 v Osvětimi-Březince, kde pracovala na marodce. Její manžel zemřel

v Osvětimi v důsledku tyfového onemocnění. V srpnu 1943 byla deportována do Ravensbrücku, kde pracovala ve vězeňské nemocnici jako lékařka. Po osvobození v táboře zůstala a pečovala o nemocné. Do Prahy se vrátila koncem května 1945. V důsledku věznění trpěla zdravotními potížemi a dlouhodobě se léčila. V prosinci 1946 zastupovala české vězeňkyně jako svědkyně v takzvaném prvním ravensbrückém procesu před britským válečným soudem v Hamburku. Vstoupila do Svazu osvobozených politických vězňů, následně sloučeného do Svazu protifašistických bojovníků.

Solidarita i agitace

V jeho rámci působila jako předsedkyně Výboru ravenšbrückých žen a jako členka ústředního výboru. V roce 1947 se vrátila k práci dětské lékařky. Zabývala se tématem organizace zdravotnictví, zvláště zařízení pro děti. V roce 1949 se provdala za spolupracovníka svého otce Jaroslava Kojzara (1917–1982). Po odchodu do důchodu v roce 1964 pracovala bezplatně v kabinetu a knihovně Zdeňka Nejedlého ČSAV a podílela se na pořádání archivu a ediční činnosti ústavu. V roce 1969 rezignovala na všechny politické funkce.

Zdroje: *Archiv MGR/SBG*, sign. NL 97 (Pozůstalost Zdeňky Nedvědové); *NA*, f. Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna, 1941–1950, k. 7783, sign. N 353/33 Zdeňka Nejedlá; ADAMEC, Josef – HLAVÁČKOVÁ, Ludmila – SVOBODNÝ, Petr a kol.: *Biografický slovník pražské Lékařské fakulty 1348–1939. Díl II (L–Ž)*. Univerzita Karlova, Praha 1993, s. 188–189 (heslo Nedvědová-Kojzarová Zdeňka). Foto: NA.

Božena Holečková (1909–?) se narodila v Ostravě v rodině vítkovického kovodělníka. Otec zemřel, když jí bylo 13 let. Po dokončení základní školy pracovala jako prodavačka, posluhovačka a šička prádla. V roce 1925 vstoupila do Komunistického svazu mládeže, v roce 1928 se stala členkou KSČ a její funkcionářkou. Od roku 1927 pracovala ve stranickém aparátu, v letech 1935–1938 studovala stranickou školu v Moskvě. Po okupaci přešla s kolegyní Ludmilou Vylegalovou (později taktéž vězněna v Ravensbrücku) na výzvu předsedy 1. ilegálního ústředního výboru KSČ Eduarda Urxe (1903–1942) do Prahy, kde vykonávaly funkci spojky stranického vedení. Dne 13. února 1941 byla zatčena Gestapem a do led-

na 1942 vězněna v Praze na Pankráci. V Ravensbrücku, kam byla dopravena transportem v lednu 1942, byla vězněna do konce války. Po osvobození pracovala několik měsíců v ústředí Svazu přátel SSSR, od listopadu 1945 pak jako vedoucí kulturně-propagačního oddělení při Krajském výboru KSČ v Ostravě. Ve volbách v roce 1948 byla zvolena poslankyní Národního shromáždění (zasedala do konce volebního období v roce 1954). Dále pracovala jako vedoucí odboru žen sekretariátu ÚV KSČ. Byla členkou předsednictva ústředního výboru Rady žen. V roce 1949 se stala členkou ÚV KSČ (z funkce odvolána v listopadu 1952). Byla manželkou komunistického novináře Vojtěcha Dolejšího (1903–1972). Je spoluautorkou citovaného díla *Ravensbrück* a autorkou životopisu Jožky Jabůrkové (*Komunistická novinářka Jožka Jabůrková*).

Zdroje: ŠTVERÁK, František: *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921–1992). Základní informace o ústředních orgánech a biografické údaje o vedoucích představitelích strany*, s. 376; DVOŘÁKOVÁ, Anděla (ed.): *Nebylo bezejmenných*, s. 232; Databáze KT Ravensbrück a *Archiv Poslanecké sněmovny*, f. Poslanci a senátoři Národního a Federálního shromáždění, inv. j. 801, spis poslankyně Boženy Holečkové. Foto: APS.

Pavla Plachá

Božena (krycím jménem Katrin) Hálová (1913–1995). Narodila se v Praze, absolvovala obchodní akademii, pracovala jako úřednice. Před válkou se stala členkou KSČ (v roce 1935 byla v Praze zatčena na tři dny za držení komunistických letáků). Do Ravensbrücku byla poslána pražským Gestapem v lednu 1942 a byla tam vězněna až do konce války. Po osvobození se v červenci 1945 provdala za tehdejšího člena ÚV KSČ Josefa Smrkovského (1911–1974), s nímž měla dvě dcery. Po roce 1968 byla kvůli podpoře reformní stranické linie odvolána z funkce předsedkyně Výboru ravensbrückých žen v rámci Československého svazu protifašistických bojovniců.

Zdroje: NA, f. Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna 1941–1950, k. 2771, sign. H 330/1 Božena Hálová; VRABEC, Václav: *Vybočil z řady. Medailón Josefa Smrkovského a doby, v níž žil.* Naše vojsko, Praha 1991; SVAROVSKÁ, Anna: Proč musely odejít. *Tribuna*, 21. 10. 1970 a Databáze PT. Foto: NA.

Dagmar Hájková (1915–?). Narodila se v Praze jako Dagmar Steinichová. Vystudovala reálné gymnázium a pracovala jako úřednice v kanceláři Poldiny hutí v Praze. Od roku 1935 byla členkou sociálnědemokratické mládeže. Působila ve Výboru na pomoc demokratickému Španělsku. Po Mnichovu se stala členkou Národního hnutí pracující mládeže (NHPM), v jehož rámci se po březnové okupaci v roce 1939 zapojila do ilegální práce. V květnu 1940 byla v Praze zatčena Gestapem při zásahu proti již ilegálnímu NHPM a deportována do Ravensbrücku, kde byla vězněna do konce války. Krátce po osvobození vstoupila do KSČ. V říjnu 1945 se provdala za JUDr. Jiřího Hájka (1913–1993), sociálnědemokratického a následně

komunistického politika, člena ÚV KSČ, poslance NS a diplomata (pozdější mluvčí Charty 77), s nímž se sblížila již před válkou (manželství skončilo v roce 1961 rozvodem). Od roku 1945 byla zaměstnaná jako referentka v Ústřední radě odborů (ÚRO), v Hospodářské skupině potravinářského průmyslu a na ministerstvu pracovních sil. V roce 1949 se stala externí spolupracovnicí vydavatelství Svoboda, připravovala životopisy komunistů Jana Švermy (1901–1944) a Kurta Konráda (1908–1941) a pracovala v aparátu ÚV KSČ. Od roku 1952 nastoupila jako pomocný referent do archivu Ústavu dějin (ÚD) KSČ a od roku 1959 působila ve Státním nakladatelství politické literatury. Je jednou z autorek sborníku *Ravensbrück*.

Zdroje: NA, f. Ústav dějin KSČ, sign. 190 (Posudek Jindřicha Veselého na Dagmar Hájkovou, 1959) a sign. 204 (Návrh na přijetí s. Dagmar Hájkové do ÚD KSČ, 1952); NA, f. Policejní ředitelství Praha II – všeobecná spisovna 1941–1950, k. 2751, sign. H 256/42, Dagmar Hájková; tamtéž, k. 2726, sign. H 177/21, Jiří Hájek; HÁJEK, Jiří: *Paměti.* Ústav mezinárodních vztahů, Praha 1997. Foto: NA.

Marie Jarošová (1920–1998). Narodila se v Lidicích jako Marie Bendová. Její otec Václav (1887–1941) byl drážní dělník, matka Rozálie (1893–1945) pracovala u sedláka. Po vychození měšťanské školy absolvovala tříletou obchodní školu pro ženská povolání v Kladně. V roce 1939 se provdala za dělníka a pak zaměstnance úctárny v Poldině huti v Kladně Josefa Zelenku (1917–1942), který též pocházel z Lidic. V roce 1940 se jim narodil syn. Po vyhlazení Lidic, při němž byl zastřelen také její manžel, byla společně s ostatními lidickými ženami deportována do Ravensbrücku (její syn zahynul ve vyhlazovacím táboře v Chełmnu, matka v Ravensbrücku). Po osvobození se stala členkou Městského národního výboru Lidice. V roce 1946 se znovu provdala za Josefa Jaroše (1915–?), s nímž měla děti Marii (nar. 1947) a Josefa (nar. 1949). Její muž působil jako politický pracovník na krajské úrovni. V lednu 1948 vstoupila do KSČ. Absolvovala dvouletou večerní stranickou školu. V roce 1957 byla zvolena tajemnicí Městského národního výboru v Lidicích, v letech 1961–1989 byla jeho předsedkyní. Těžiště její politické kariéry spadá do období tzv. normalizace. V letech 1969–1976 působila ve funkci předsedkyně ústředního výboru Českého svazu žen. Zastávala funkci poslankyně Sněmovny národů Federálního shromáždění (1969–1971) a České národní rady (1971–1990). Politické funkce opustila v letech 1989–1990.

Zdroje: *Archiv Poslanecké sněmovny*, f. Poslanci a senátoři Národního a Federálního shromáždění, inv. j. 1010, poslanecký spis Marie Jarošové; viz také Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky, Marie Jarošová – <http://www.psp.cz/sqw/detail.sqw?org=279 & id=1832> (citováno k 16. 3. 2017). Foto: APS.

Helena Leflerová (1921–1979). Narodila se v Buštěhradu jako Helena Puchmeltrová. Její otec byl havířem na kladenském dole Prago. Po vychození obecné a měšťanské školy byla půl roku písařkou a poté pracovala u sedláků. V roce 1940 se provdala za Antonína Leflera (1911–1942), hutníka z Lidic, a byla v domácnosti. Po vyhlazení Lidic ji společně s ostatními lidickými ženami deportovali 14. června 1942 do koncentračního tábora Ravensbrück. Po osvobození byla v roce 1945 zvolena předsedkyní Městského národního výboru Lidice (do roku 1949). Současně byla pověřena funkcí místopředsedkyně Společnosti pro obnovu Lidic. Pracovala v ústředním výboru Svazu protifašistických bojovníků. Tři roky byla členkou Filmové rady. Od roku 1947 byla každoroční československou delegátkou u OSN. V roce 1948 byla pověřena mandátem poslance Národního shromáždění a tuto funkci pak za KSČ dvacet let (1948–1968) zastávala. Vykonávala též stranické funkce na krajské úrovni. V 50. letech vystudovala Právnickou fakultu UK v Praze a stranickou školu

Pavla Plachá

ÚV KSČ. Pracovala též v redakci *Rudého práva*. V letech 1958, 1962 a 1966 byla zvolena do ÚV KSČ. V letech 1963–1968 byla předsedkyní Československého svazu žen. V roce 1966 se provdala za tehdejšího místopředsedu vlády Františka Krajčíra (1913–1986). V dubnu 1968 odešla na vlastní žádost z funkce místopředsedkyně a členky předsednictva Národního shromáždění. V letech 1969–1971 působila jako poslankyně Federálního shromáždění.

Zdroje: *Archiv Poslanecké sněmovny*, f. Poslanci a senátoři Národního a Federálního shromáždění, inv. j. 1496, poslanecký spis Heleny Leflerové; Zemřela soudružka Leflerová-Krajčírová. *Rudé právo*, 1. 3. 1979, s. 1 a ŠTVERÁK, František: *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921–1992)*, s. 392. Foto: APS.